

ПОДАТКОВІ ІНСТРУМЕНТИ АКТИВІЗАЦІЇ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УМОВАХ ПОСТКРИЗОВОГО РОЗВИТКУ

О.Г. Римар,

Тернопільський національний економічний університет

*Проаналізовано практику
реалізації податкового
стимулювання
інноваційної діяльності.*

*Визначено основні
проблеми гармонізації
інноваційної
та податкової політики.*

*Вказано на перспективні
податкові інструменти
стимулювання інноваційної
активності в умовах
посткризового розвитку.*

Ключові слова: податкове
регулювання, інноваційна
діяльність, посткризовий
розвиток.

Постановка проблеми. На початку економічних реформ, що були ініційовані в 90-х роках ХХ ст., українська влада виходила з припущення про доцільність мінімальної участі держави у регулюванні соціально-економічних процесів. Натомість специфічні умови економіки України (значна регіональна та галузева диференціація, нерозвинутість ринкових інститутів, особливі демографічні та екологічні проблеми та ін.) вимагали проведення активної державної політики на основі концепцій “економічного дирижизму”. Нині необхідність активізації участі держави у регулюванні соціально-економічних процесів, в тому числі щодо нарощування інноваційної активності, у більшості дослідників не викликає сумніву.

Економічну кризу не можна розглядати лише в негативному контексті. Завдяки кризі в системі економічних відносин відмирає старе, непотрібне і народжується нове, сучасне. Одним із найголовніших завдань економічної політики держави є вжиття заходів антициклічного регулювання, тобто мінімізація негативного впливу економічних коливань. У вузькому значенні цей напрям державного регулювання можна назвати профілактикою кризи. Основна роль державної антикризової політики — не допустити неконтрольованих (руйнівних) процесів, що загрожують економічній безпеці держави.

Антикризова політика реалізується за допомогою різних важелів, як економічних, так і позаекономічних. Серед економічних важелів вагоме місце займають податки (маніпулювання параметрами податкової політики). Податкова політика — це свідоме використання державою податків для досягнення певної мети і за формою є особливою діяльністю держави у сфері встановлення та стягнення податків, зборів та обов’язкових платежів.

В умовах посткризового розвитку необхідно посилити роль податкової політики як інструмента стимулювання інноваційної активності. В розвинених країнах виважене податкове регулювання виступає однією з ключових умов підтримки високих показників інноваційної діяльності. Отже, дослідження податкових інструментів стимулювання інноваційної активності в умовах посткризового розвитку є актуальною проблемою, яка становить значний науковий і практичний інтерес.

Аналіз наукових праць. Над актуальними проблемами стимулювання інноваційної активності в умовах посткризового розвитку плідно працюють В.А. Мірошніченко, Т.І. Єфименко, Р.В. Пророк, Р.В. Ільєнко, Є.О. Литвиненко, М.В. Романюк, С.В. Захарін та ін. Разом з тим у сучасних умовах необхідні поглиблені дослідження з питань широкого використання податкових інструментів стимулювання інноваційної активності.

Мета статті — викласти результати дослідження з питань податкового стимулювання інноваційної активності в умовах посткризового розвитку.

Податкова політика держави є складовою частиною економічної політики, яка ґрунтується на сукупності правових актів, що встановлюють види податків, зборів та обов'язкових платежів, а також порядок їх стягнення та регулювання [1]. Загальна стратегія податкової політики повинна включати пріоритетні цілі, пов'язані з функціонуванням системи оподаткування, та методи їх досягнення [2].

Перспективною може бути лише така податкова політика, яка забезпечує досягнення різних цілей у довго-, середньо- та короткостроковій перспективі, тобто коли поточні фіскальні інтереси держави поєднуються із підтримкою стійкого економічного зростання, модернізацією виробництва, структурною перебудовою економіки, стимулюванням продуктивної зайнятості тощо.

Раціональна податкова політика держави є сьогодні одним із ключових чинників високої конкурентоспроможності національної економіки. Існує навіть поняття податкової конкурентоспроможності, яке пояснює природу привабливості податкового клімату для інвесторів і через використання податкових важелів визначає оцінку мотивацій до припливу капіталу, мобілізації заощаджень в інвестиції, зростання продуктивної зайнятості тощо.

Податки здатні впливати на економічну поведінку платників, які є одночасно і виробниками певних благ, і їхніми споживачами (підприємства формують попит на фактори виробництва, фізичні особи формують споживчий попит). Іншими словами, податки здатні стимулювати платників (економічних суб'єктів) до певних економічних дій, що може сприяти досягненню цілей державної економічної політики. Тому податкове регулювання (податкове маніпулювання) виступає одним із основних важелів державного регулювання соціально-економічних процесів, в тому числі в умовах загострення негативних проявів кризи.

Реалізація потенціалу податків ("вбудованих стабілізаторів") в умовах кризи відбувається завдяки можливості їхнього використання як регулюючого механізму (регулююча функція податків).

Регулююча функція податків полягає в їхньому впливі на суспільне відтворення, тобто на будь-які процеси в економі-

ці країни, а також соціально-економічні процеси в суспільстві. Вона спрямована в першу чергу на досягнення за допомогою податкових механізмів означених завдань економічної політики держави. Маневруючи податковими ставками, пільгами і штрафами, змінюючи умови оподаткування, запроваджуючи одні і скасовуючи інші податки, держава створює умови для прискореного розвитку визначених галузей і виробництв, сприяє вирішенню актуальних для суспільства проблем. За допомогою податків держава перерозподіляє частину прибутку підприємств, доходів громадян, спрямовуючи їх на розвиток виробничої та соціальної інфраструктури, на інвестиції в капіталомісткі галузі з тривалими термінами окупності витрат [3].

Аналізуючи регулюючу функцію податків, фахівці в галузі державних фінансів пропонують виділяти підфункції, які пояснюють конкретний механізм впливу податків на економічну поведінку платників, а саме: стимулюючу, дестимулюючу та відтворювальну.

Стимулююча підфункція забезпечує підтримку розвитку певних економічних процесів (вона реалізується через систему податкових звільнень, в тому числі податкових пільг). Податкове стимулювання виробництва — це система платежів і зборів до бюджету держави і місцевих бюджетів, яка спонукає, заохочує фізичних і юридичних осіб до розвитку виробництва і підвищення його ефективності [4].

Дестимулююча підфункція забезпечує пригнічення певних економічних процесів (встановлення вищого податкового тягаря).

Відтворювальна підфункція спрямована на оптимізацію показників відновлення економічних ресурсів (стимулювання зайнятості, дотримання екологічних нормативів, спрощення мобільності капіталу тощо). В усіх випадках вплив на платників відбувається опосередковано через засоби економічної мотивації [3].

У контексті антикризового регулювання соціально-економічних процесів важливим завданням державної податкової політики виступає забезпечення повноцінної реалізації стимулюючого потенціалу податкової системи, спрямування орієнтації платників податків на

активізацію продуктивної економічної діяльності, впровадження нових технологій (у тому числі ресурсозберігаючих), підтримка високої зайнятості.

Важелі податкового стимулювання розвитку економіки — це інструменти, за допомогою яких апарат держави формує та реалізує політику податкового регулювання, спрямовану на підтримку належних темпів та пропорцій економічного зростання. Основними важелями податкового стимулювання економіки є:

- загальне зниження податкового тягаря, в тому числі скасування окремих податків, зниження ставок основних податків;
- широке використання спеціальних режимів оподаткування;
- податкові пільги (преференції), в тому числі використання механізму прискореної податкової амортизації;
- спрощення механізму податкового адміністрування, запровадження нових податкових технологій (на практиці це веде до зниження витрат платників на виконання податкового законодавства);
- посилення профілактики з податковими девіаціями (на практиці стимулює легальну діяльність та активізує сумлінних платників).

Серед важелів податкового стимулювання інноваційної діяльності слід виділити такі:

- застосування прискореної амортизації для інноваційного обладнання;
- звільнення з-під оподаткування прибутку, який спрямовується на інвестування інноваційних проектів;
- звільнення з-під оподаткування прибутку високотехнологічних виробництв;
- надання податкових пільг при введенні сучасного імпортного обладнання, що не виробляється в країні;
- надання податкових відстрочок та розстрочок.

Актуальною проблемою побудови податкової політики, спрямованої на стимулювання інноваційної діяльності в умовах антикризового регулювання соціально-економічних процесів, є встановлення параметрів податкового навантаження (податкового тягаря) у високотехнологічних галузях економіки. Податкове навантаження проявляється на макро-, мезо- та мікрорівні (подат-

кове навантаження на економіку, податкове навантаження на галузь, податкове навантаження на платника). В умовах антикризового регулювання зазвичай рекомендується проводити зниження рівня податкового навантаження на всіх або окремих платників. Таке зниження проявляється в рамках дії механізму податкового стимулювання економічного розвитку. Цей механізм, в свою чергу, реалізується в основному через застосування системи податкових пільг і преференцій.

У науковій літературі [5–8] представлено наступну класифікацію податкових пільг:

- за спрямованістю — переважно стимулюючі (спонукають платників на реалізацію певної моделі економічної поведінки) або відзначальні (надаються платнику як винагорода за певну поведінку чи результат);
- за терміном дії — постійні (застосовуються постійно) або тимчасові (застосовуються протягом певного часу);
- за сферою поширення — національні (запроваджуються на всій території держави), регіональні (діють у певному регіоні), галузеві (запроваджуються у певній галузі);
- за елементом надання — пільгове визначення бази оподаткування (застосування прискореної амортизації), пільгові податкові ставки (передбачають застосування зниженої ставки, що приводить до поліпшення фінансового стану платника), змішані (включають обидва перераховані елементи);
- за органом запровадження — законодавчі (встановлюються законодавчим органом на національному або мезорівні), регіональні (встановлюються органами місцевого самоврядування відносно місцевих податків).

Але в практиці податкового стимулювання розвитку економіки в контексті антикризового регулювання слід пам'ятати, що застосування відповідних важелів може мати для одних платників позитивні наслідки (поліпшення фінансового стану), а для інших — негативні (погіршення фінансового стану). Наприклад, у випадку застосування пільги певні підприємства мають змогу заощадити фінансові ресурси і через мобілізацію їх в інвестиції збільшити вартість основ-

ного капіталу, а підприємства, на яких пільгу не застосовано, змушені брати для цього комерційний кредит і витрачати частину отриманого у майбутньому доходу на обслуговування боргу. До того ж, слід пам'ятати, що суб'єкти, для яких встановлено пільговий режим, користуються суспільними благами нарівні з усіма іншими, а це може призвести до невідволонення та суспільного невизнання відповідної податкової політики.

Особливо виражено важелі податкового стимулювання слід застосовувати в умовах слабких економік, оскільки значна частина платників очікують на застосування таких важелів і свідомо уникають оподаткування. Існує ймовірність, що платники, щодо яких застосовано важелі податкового стимулювання, насправді є неефективними (зокрема, випускають неякісну продукцію), і подальша їх підтримка з боку держави лише пролонгує їхню життєздатність (продовжить "життєвий цикл" неякісної продукції). Крім того, в слабких економіках конкурентне середовище є викривленим, а значна частина платників приховують реальну економічну активність, і тому держава, як правило, не має об'єктивних даних для оцінки реального стану.

На підставі вищевикладеного можна зробити висновок, що при застосуванні будь-яких важелів податкового стимулювання в рамках реалізації антикризової політики необхідно враховувати інтереси не лише окремих платників, на яких будуть спрямовані ці важелі, а й усіх інших. Крім того, необхідно враховувати інтереси інших сторін, зокрема — держави (фіскальний інтерес), споживачів (інтерес отримувати якісну продукцію за мінімальну ціну) та ін.

Таким чином, застосування важелів податкового стимулювання інноваційної діяльності повинно відповідати інтересам держави, платників і усього суспільства, а технологія встановлення та застосування податкових стимулів має бути прозорою, гласною, чіткою і зрозумілою [9; 10].

Переорієнтація державної стратегії на подолання економічної кризи ставить нові вимоги до податкової політики, а саме — на перший план виходить пріоритетність реалізації регулюючої функції податків в оптимальному спів-

відношенні з фіскальною функцією. В умовах регулювання посткризового розвитку засоби податкової політики мають бути спрямовані на зміну поведінки учасників суспільного виробництва, спонукання їх до активної участі у реалізації національних інноваційних пріоритетів (збільшення інноваційної активності, залучення передових технологій, заохочування заощадливості, збереження робочих місць, виконання екологічних вимог тощо). За висновком науковців, серед першочергових заходів податкового регулювання в період економічної кризи мають бути заходи фіскального стимулювання, спрямовані на розширення внутрішнього попиту шляхом зниження податкового навантаження на суб'єктів господарювання [11].

Ускладнення господарського механізму призвели до необхідності використання податкових важелів для регулювання структури суспільного виробництва. В такій структурі має бути підвищено роль інноваційних виробництв. Податкові системи окремих країн стають дедалі диференційованішими, на мезорівні (на рівні галузей та регіонів) діють різні податкові режими, що впливає на трансформацію галузевої та регіональної структури економіки [12].

В умовах антикризового регулювання рекомендується спрямувати податкову політику на певне зниження податкового навантаження та вжиття заходів щодо детінізації економіки (оскільки економічні агенти схильні реагувати на зовнішні шоки шляхом переведення частини діяльності у нелегальний сектор).

Висновки. В умовах антикризового регулювання ключовим завданням державної фіскальної політики є забезпечення реалізації стимулюючого потенціалу податкової системи, корекція економічної поведінки платників податків в напрямі активізації продуктивної діяльності, впровадження інновацій та нових технологій (в тому числі ресурсозберігаючих), підтримка зайнятості. Важливого значення набуває стимулювання інноваційної активності, яке здійснюється, зокрема, через маніпулювання параметрами податкової політики.

Рівень податкового навантаження для суб'єктів інноваційного підприєм-

ництва має бути знижений, зважаючи на значні строки окупності інвестицій.

Рекомендовано зниження рівня податкового тягара у галузях, які потребують інновацій та технологічного оновлення (через застосування системи податкових пільг і преференцій).

Перспективи подальших розвідок. Надалі мають бути виконані дослідження з питань моделювання податкових надходжень в умовах застосування нових підходів до диференціації податкового навантаження серед різних галузей.

ЛІТЕРАТУРА

1. Мірошніченко В. А. Теоретичні підстави економічного коригування бюджетно-податкової політики // Суспільні реформи та становлення громадянського суспільства в Україні: матеріали наук.-практ. конф. за міжнар. участю. — К., 2001. — С. 121–125.
 2. Єфименко Т. І. Податкові фактори макроекономічної стабілізації // Менеджер: Вісник Донецької державної академії управління. — 2003. — № 2. — С. 75–81.
 3. Фінансово-кредитні методи державного регулювання економіки: Монографія / За ред. А.І. Даниленка. — К.: Ін-т економіки НАНУ, 2003. — 415 с.
 4. Економічна енциклопедія: У 3 т. Т. 1 / Відп. ред. С.В. Мочерний. — К.: Академія, 2000. — 864 с.
 5. Пророк Р. В. Податкова реформа в умовах стимулювання інноваційної економіки // Проблеми науки. — 2006. — № 11.
 6. Пророк Р. В. Система податкового стимулювання інвестиційної та інноваційної діяльності у промисловості // Проблеми науки. — 2006. — № 9.
 7. Ільєнко Р. В. Концептуальні засади податкового стимулювання розвитку виробничої сфери // Актуальні проблеми економіки. — 2009. — № 7. — С. 223–228.
 8. Ільєнко Р. В. Амортизаційна реформа в контексті податкового стимулювання інвестиційної та інноваційної активності суб'єктів господарювання // Проблеми науки. — 2009. — № 6. — С. 20–25.
 9. Литвиненко Є. О. Податкове стимулювання інвестиційної діяльності промислових підприємств // Фінанси України. — 2004. — № 11. — С. 33–39.
 10. Литвиненко Є. О. Податкове стимулювання розвитку промислового виробництва // Фінанси України. — 2004. — № 4. — С. 69–75.
 11. Романюк М. В. Податкове регулювання як дієвий інструмент антикризової економічної політики // Фінанси України. — 2009. — № 12. — С. 66–71.
 12. Захарін С. В. Заощадження та інвестиції в корпоративному секторі України в контексті макроекономічного розвитку // Економіка України. — 2009. — № 5. — С. 36–45.
-